

ПРОБЛЕМИ НА НАЦИОНАЛНО-КУЛТУРНОТО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В МОЛДОВА

Иван Грск

Историческата наука не оспорва факта, че в южните райони на новоформираните държави Молдова и Украйна още от ранното средновековие до ден днешен е имало българско население — българо-тюркско, а след това и българо-славянско. През всичкото това време едните и другите били социално-икономически и политически силна и активна част на многонационалното население на Онгъла, Бесарабия или Буджака — едно и също название (историко-географско) на територията, разположена в южния (причерноморски) регион на Пруто-Днестровското междуречие¹.

Също така се признава, че българите живели тук до XVIII в., поради различни причини от икономически, политически и демографски характер били асимилирани от други по-многобройни етноси, живеещи в този регион². Сегашните българи в Молдова и Украйна са потомци на български преселници от XVIII — XIX в.³ Етническото им запазване се дължи на компактността, народностното им самочувствие, на редица геополитически фактори, сред които трябва да отбележим и често променящото се политическо положение на Южна Бесарабия, задържащо влияещо на асимилационните процеси сред етническите малцинства⁴. Българското население в Молдова и Украйна се увеличава от примерно 30 хиляди през първата четвърт на XIX в. до 373 000 в СССР през 1989 г.⁵, въпреки честите войни и политически промени в съдбата на Буджака, съпроводжани с мор, гибел, насилствена асимилационна политика през XIX в. — първата половина на XX в., въпреки ограничаването и забраняването на национално-културното им развитие, въпреки прекъсването на човешкото им общуване и духовните им връзки с майка България⁶.

Радикалните и дълготрайни политически промени, станали в края на 80-те — началото на 90-те години на нашия век в бившия Съветски съюз, пряко засегнаха етнополитическото положение на българското малцинство в независимите държави Украйна и Молдова: разпокъсаха неговата предишна компактност, пречат на установилите се по-рано многобройни контакти между българите в Молдова и българите в Украйна, в

това число и за духовното им общуване, противоречиво се отразиха върху националното самочувствие на едните и на другите. След разпадането на СССР се разпадна и компактната тук българска диаспора⁷ не само в етническо и социолингвистично, но и в геополитическо отношение, предвид ориентацията на Молдова към латинския свят и отдалечаването на Украйна от Русия. Може да се каже, че сега етническото и национално-културното бъдеще на българското население в Северното Причерноморие напълно се променя и зависи вече съвсем от други вътрешни и международни политически реалности. За разлика от предишния период, това бъдеще ще се определя главно от такива фактори, като: състоянието на двустранните българо-молдовски и българо-украински отношения; вътрешнополитическото развитие на Молдова и Украйна, засягащо международните отношения в тези полиетнически държави, в това число и на българското етническо малцинство; отношението на България към диаспората в Украйна и Молдова изцяло и към национално-духовните ѝ нужди, в частност; отношението на самото българско население в тези държави към прародината си и към съхраняването на своето етническо и духовно присъствие в Северното Причерноморие.

За българското население в Република Молдова след 1991 г. възникват редица нови проблеми, свързани с числеността му, географското му разселване и с резки промени от социолингвистичен, международен и геополитичен произход.

По данни от преброяването на населението от 1989 г. българите в Молдова наброяват повече от 88 000 души. Те живеят в около 70 големи и малки села и градове, разположени в един левобрежен (Приднестровието) и 10 южни района на Молдова, в районните центрове Тараклия (11 200 българи), Чадър-Лунга (1900), Комрат (1100), Вулканещи (600), Бесарабяска (4500) и др., а също в Кишинев (9500), Бендери (3800), Тираспол (2500), Кахул (2600). Само в 16 села и селца българското население достига 70 — 95 на сто; най-големите сред тях са: Твардица (6000), Валя-Пержа (4100), Кортен (3350), Кайраклия (2200). Още в 9 села то е 50 — 70 на сто, в това число влизат Паркани (7000), Кирсово (3500), Горна Албота (около 900). След това в 23 села и селца българите са от 20 до 50 на сто, а в 14 села и 5 града са до 20 на сто. Това означава, че в повече от 40 села и градове в Молдова българите са по-малко от 50 на сто и тук броят им е около 25 хиляди души или 30 на сто⁸.

Общо в Молдова се очертават три региона с българско население: Кишинев, Приднестровието (Паркани, Бендери, Тираспол — 13 300), южните райони (66 000), в това число в Гагауз Ери те са повече от 7000 души. Ясно е, че българското население в Молдова е разселено дисперсно и примерно една трета част от него живее в смесени села с по-многоброен друг етнос. Следователно, асимилацията тук вероятно ще доведе до претопяването на българите, а това означава, че броят на българите в Молдова съществено няма да се увеличава, а може би постепенно и ще намалява, за което ще допринесе и емигрирането на българите извън Молдова. Това нежелателно явление може да се премахне само за сметка на

увеличаване на раждаемостта на българите в селата с предимно българско население, което е проблематично, поне засега. Така че най-важната задача за българите в Молдова е в условията на румъно-молдовското етнополитично пространство да запазят своя генофонд и да оцелеят като национално малцинство. Трябва да се има предвид, че автономните териториални структури в републиката, пазарната икономика и свързаните с нея миграционни процеси също ще се отразяват отрицателно върху социолингвистичното и етнографското положение на разпокъсаното българско население в Молдова.

Единствен реален шанс за българско етническо оцеляване в Молдова е успешното национално-културно развитие. Затова е необходимо българите тук да бъдат обединени около една обща за тях национална идея.

От края на 80-те години българската обществена мисъл в Молдова (и Украйна) издигна редица националнообединителни идеи: българска автономна социалистическа република, български национално-териториален окръг или район, българска екстериториална национално-културна автономия.

Първите две платформи имат политически характер и са неприложими по мирен начин поради твърде отрицателното отношение към тях от страна на молдовското и румънското ръководство, молдовските и румънските национални партии и обществени движения, от една страна, отсъствието на масово и организирано обществено-политическо движение на българите в тази посока, от друга, и като следствие — отрицателното отношение към тях от страна на българското население в Молдова. Обективно погледнато, реализирането на едната или на другата от тези политически идеи би имало повече отрицателни, отколкото положителни последици за българската диаспора тук, а също и за България, по редица причини.

Извън границите на такова национално автономно образувание ще остане 35 — 40-хилядно българско население в Молдова, т. е. 40 — 45 на сто. В самите негови граници ще бъде включено национално малцинство от руски, украински, молдавски, гагаузки и от друг произход, което ще състави примерно 30 — 40 на сто. По този начин изкуствено се създава международно напрежение между българите и другите националности в Молдова. Останало извън границата на българската автономия (окръг, район), българското население ще бъде подложено на по-бързо асимилиране или принудено да се пресели или в неговите граници, или да се изсели в България, Украйна, Русия. Вътре в автономията (окръга, района) постоянно ще присъстват етнополитически и други противоречия между българите и другите. Икономическите възможности на такава автономия (окръг, район) ще бъдат недостатъчни за нуждите на национално-културното развитие на българите, живеещи не само извън пределите ѝ, но и вътре в нея. Т. е., за осигуряване на такова развитие няма да има достатъчни материално-финансови средства по държавна линия. От икономическа гледна точка българското автономно образувание няма да бъде жизнеспособно без външна (да кажем, от страна на България) финансова по-

дкрепа. Разположена в зоната на засушливо земеделие, намираща се в условията на отсъствие на преработваща промишленост и на пълна енергийна и суровинна външна зависимост, българската териториална автономия в изгражданата сега пазарна икономика с неизбежно аграрно пренаселване ще бъде подложена на самоунищожение. Не трябва да се пренебрегва и това обстоятелство, че само със своето съществуване тя ще има нежелателно влияние върху международните процеси в България.

Третата идея — екстериториално национално-културно развитие, автономия в ограничен вид (българско училище или изучаване на български език като предмет, богослужение на роден език и някои други искания), се издига още през XIX в. В средата на XX в. някои българи родолюбци от диаспората заради споделянето на тази идея попаднаха в сталинския Гулаг. Тя отново беше издигната в края на 50-те — 60-те и в средата на 80-те години⁹.

За разлика от горепосочените политически идеи, исканията за национално-културно развитие започнаха да се реализират на практика от 60-те години, а също и от 1987 г. в рамките на предприетите опити за реформиране на предишната идеологическа и политико-държавна система.

Българите в Молдова и Украйна (Бесарабия, Новорусийския край) няколко пъти през XIX в. — първата половина на XX в. имат за кратко време възможности за национално-културно развитие. Става дума за периода 1856 — 1878 г. в двете части (руска и румънска) на Бесарабия и 1924 — 1937 г. в Съветска Украйна и в Крим¹⁰. За малко време (1917 г. — началото на 20-те години на XX в.) национални училища има и в бесарабските български селища. В Твардица, Валя-Пержа, Тараклия, Кортен през третата четвърт на XIX в. се преподава български език, а в Паркани през 1924 — 1937 г. (влизащо тогава в Украйна) функционира българско училище и има национален селски съвет. В историческата памет на българите в Молдова тези национално-културни прояви се запазиха и се възродиха при новите политически условия в края на XX в. За това много допринесоха отначало отделни българи родолюбци, а след тях и първите възникнали в края на 80-те — началото на 90-те години български национално-културни дружества „Кирил и Методий“ (Болград) и неговото тараклийско отделение — „Димитър Благоев“ (Одеса), „Възраждане“ (Кишинев) и др. Най-пълно тези прояви и искания са отразени в Устава и в Програмата на Асоциацията на българите в СССР, приети през май 1991 г.¹¹ Всъщност, през това време беше изработена цялостна национално-културна програма за българското население в Молдова и Украйна, включваща:

— функциониране на роден език по местата с компактно българско население;

— обучение на майчин език в училищата в българските села, изучаване на български език, история и култура на българския народ в училищата с предимно български контингент на учащи се като задължителни предмети и изучаването им на факултативни начала в училищата в селата и градовете с малък брой ученици българи;

- предавания по радиото и телевизията на български език;
- издаване на български книги, вестници и списания;
- създаване на български научни и културни структури по държавна линия в Молдова;
- официално функциониране на български обществени, научни, културно-просветни дружества, фондации, асоциации;
- възраждане на българските традиции и обичаи сред българското малцинство в Молдова;
- българско присъствие в държавните институции, в стопанските, обществените и политическите структури на съответната република.

За реализирането на една такава всеобхватна национално-културна програма, която би допринесла за укрепване на националното самосъзнание и консолидиране на българското етническо малцинство специално в Молдова, както и за спирането на субективните асимилационни процеси сред него, трябва да има вътрешни конституционни, обществено-политически и юридически условия за спазване на правата на човека и на националните малцинства в Молдова, създадени въз основа на документите на международните организации, занимаващи се с проблемите на националните малцинства по света.

В Конституцията на Република Молдова¹² е фиксиран полиетническият състав на населението; тя гарантира индивидуалните права на човека без разлика на неговия национален произход, расова принадлежност и конфесионална ориентация. В Закон за езиците и функционирането им в държавата¹³ са предвидени правови норми за използването и на българския език в селищата, където компактно живеят българите. В Закона за образованието¹⁴ е включена статия за правото на избор на езика на обучението в общообразователните училища. В Указа на президента на Република Молдова от 30 март 1992 г. „За някои мерки относно развитието на българската национална култура“ и в Постановлението на правителството от 23 юни 1992 г. „За развитието на националната култура на българското население в Република Молдова“¹⁵ е определена дейността на съответните министерства, ведомства и други институции в помощ на национално-културното развитие на българите в Молдова. Приети са и други закони и правови актове, отразяващи интересите и исканията на националните малцинства. Може да се каже, че ръководството на републиката след събитията от 1989 — 1992 г. има своя държавна политика към тези малцинства, в това число и към българското. Засега обаче тя има повече декларативен характер, нейното практическо реализиране в много пунктове не е осигурено материално и финансово както от страна на централните органи, така и от местните власти, от стари и нови стопански структури (освен в Твардица и Валя-Пержа). Ето защо фактически престана да излиза българският вестник „Родно слово“, да се публикува българска художествена литература от местни автори, на много места престават да действат български музикални, танцови, фолклорни ансамбли. Не е създаден български театър, не се осъществяват пълномащабни научни изследвания, по селата не се създават национални поселищни етнографски

музеи и т. н. В образователната система на Молдова, а по точно в средното и висшето училище, не се предвижда изучаване на майчин език за учащите се българи, гагаузи, украинци, евреи. В републиката има сили, които не са заинтересовани от реализирането на исканията на националните малцинства. Те пречат на приемането на закона за националните малцинства. Не се осъществява предвиденото увеличаване на времето за преподаването на български език по републиканското радио и телевизия.

Към вътрешните условия трябва да отнесем също отношението на българското малцинство към проблемите, свързани с национално-културното им развитие. Ще отбележим, че протичащите сред него с векове асимилационни процеси във вид на русификация и румънизация, провеждани понякога по насилствен начин (края на XIX в. — началото на XX в. в Русия и през 1920 — 1944 г. в Румъния), отрицателно се отразиха върху националното самосъзнание на българското население в Молдова и Украйна.

Разбира се, не може да се слага знак за равенство между русификацията и румънизацията. Първата като правило имаше еволюционна форма. Тя допускаше използването на български език на битово равнище, в духовния живот на българите присъстваше, макар и не напълно, националната им култура (българска музика, български танци, народен фолклор и традиции), понякога имаше български училища или майчиният език се изучаваше като предмет, издаваха се за кратко време вестници и списания на български език. Като държавна политика русификацията се провеждаше чрез руското училище, руски културно-просветни учреждения, руски средства за масова информация, чрез ограничаване на връзки между българите в метрополията и в диаспората, чрез разпръскване компактността на българското население (тук имаше и насилие през 30-те — 40-те години на XX в.) и смесването му с хора от друг етнически произход. Тази еволюционна асимилация имаше дълготраен характер и през това време българите все пак успяха да запазят доста елементи от своята национална култура, да се самоидентифицират като етнически българи и дори да осигурят численото си увеличаване.

Румънизацията на българите в Южна Бесарабия се провеждаше по насилствен начин и имаше дискриминационен характер. Забраняваше се не само изучаването на български език в училищата им (след 1923 — 1924 г.), но и да се говори на роден език къщи и на обществени места. Българите бяха принуждавани да се записват като румънци по произход, да променят имената си от български на румънски. Не се допускаше да се издават български книги, вестници и списания. Срещу българите в Бесарабия се предприемаха мерки, приличащи на етническо преследване и прокуждане оттук: забраняваше им се да купуват движими и недвижими имоти, да се занимават с търговия. Провеждаше се политика на социално и национално потисничество с цел да се предизвика тяхното изселване от Южна Бесарабия в началото на 60-те години на XIX в., дори се подготвяше депортация на бесарабските българи през 1941 — 1942 г.¹⁶

Русификацията и румънизацията в края на краищата доведоха до намаляване на националното самочувствие на българите в Молдова и

Украйна. Честата смяна (през едно — две поколения) на държавно-политическите господари в Южна Бесарабия чрез войни, революции и контрареволуции (освен други форми на насилие над националните малцинства тук) засилиха опасенията на българите за живота им, за етническото им запазване в този регион на Северното Причерноморие. Промените, станали през 1991 г., още повече засилиха опасенията им, защото не им беше и още не им е ясно какъв характер имат тези промени, колко дълго ще траят те, не се ли сменят русификацията и румънизацията с молдованизация и украинизация, как ще бъдат разбрани техните национално-културни искания от новите титулни нации — украинската и молдавската — как ще реагира и с какво ще може да подкрепи България национално-духовните им потребности и т. н. Затова българското население в Молдова като доста голяма етническа група се държеше неутрално към конкретните прояви на етнополитическия кризис на Юга и в Приднестровието.

Друго качество обаче прояви една част от интелигенцията, българска по произход, свързана политически и икономически с управляващите кръгове в Кишинев, Тираспол и Комрат, а именно голяма приспособяемост към създаването се политическо положение. Като резултат на това явление в правителството на Молдова има само един член, вицепремиерът Валентин Кунев, българин по произход; заместник на башкана в Гагауз Ери е друг българин — Афанасий Фучеджи; заместник на председателя на Комратския районен съвет е българин — Василий Нейковчен; един от най-активните противници на кишиневските власти в Приднестровската република е парканецът Фьодор Добров, който сега е председател на Бендерския градски съвет.

Българската интелигенция с национално самочувствие през втората половина на XX в. е съвсем малочислена. И макар че тя издигна програма за национално-културно развитие на българите, че беше инициатор за създаване на редица български културно-просветни дружества и асоциации, че активно работеше сред сънародниците си с цел да им повиши националното самосъзнание и т. н. — нейната дейност не беше толкова ефикасна, колкото се очакваше през втората половина на 80-те и началото на 90-те години. Именно през този много важен период тази интелигенция или беше избутана от ръководството на българското национално-културно движение, начело на което застанаха личности, преследващи свои икономически и политически цели, или и ако останаха в структурите на българските организации някои известни българи-родолюбци, те нямаха възможност да въздействат целенасочено за реализиране на духовните нужди на българите в Молдова и Украйна. Тези са, по мое мнение, причините, които обусловиха българската индиферентност към обективните национално-политически процеси в тези републики, българското политическо разпокъсване и противостоянието между българските политики в Кишинев, Тираспол и Комрат, а също и известното противодействие от българското население в Молдова (както и в Украйна) на духовното си възраждане. Така, поради взетото от българите учители и родители

решение училищата в българските селища все още остават с руски език на обучение. Само във Валя-Пержа и Тараклия с големи усилия бяха открити няколко български класове в средните училища. Има голяма вероятност училищата в българските села след известно време да бъдат преобразувани от руски на молдавски (румънски).

Не можа да се стигне до национално-политическа консолидация на българското малцинство в Молдова (доколкото това е възможно в условията на демократическия плурализъм и отсъствието на национални политически партии). Опитите на лидерите на кишиневските български етнически организации („Българска община“ и „Възраждане“) да представляват интересите на всички българи в републиката се игнорират от българските лидери в Приднестровието и в Гагауз Ери, защото кишиневските български първенци се намират в зависимо положение от президентските, парламентарните и правителствените структури. Стига се до открити противоречия между българските лидери в Кишинев, Тираспол и Комрат при обсъждането на юридическия статут на Гагауз Ери в Молдовския парламент през 1993 — 1994 г., при провеждането на социологическо допитване в Тараклийския район през 1989 г. и референдум за образуването на гагаузка автономия през 1995 г., при обсъждането на проекта за особен юридически статус на Приднестровието в края на същата година и в други случаи. **Може да се констатира, че българската общност в Молдова се пуждае от създаване на една легитимна и призовава от всичките ѝ части общорепубликанска обществено-политическа и национално-културна организация.** (Тази роля можеше да изпълни създадената в края на 1994 г. Българска община в Молдова, но това не стана, защото тя беше институирана от горе, ръководи се от хора, близки и зависими от кишиневското държавно ръководство, и от мажоритарната аграрна партия, а също защото не зачита специфичните условия на българите, живеещи в Гагауз Ери и Приднестровието). В отсъствието на такава организация всичките български обединения в Молдова трябва да се ангажират да работят активно сред българите в посока на национално-културното им развитие, координирайки и кооперирайки своята дейност.

Когато става дума за външни фактори, съдействащи на национално-културното развитие на българите в Молдова, ние имаме предвид преди всичко България. По отношение на нея понятието „външен фактор“ се употребява тук в международно и междудържавно значение. Използвайки международното право, опирайки се на двустранните българо-молдовски договори и съглашения и зачитайки молдовското законодателство, което в съответствие с международните стандарти трябва да определя правата на националните малцинства в държавата, България има право и възможности всеотрасно да влияе на процеса за духовното възраждане на българското население в Молдова. И тя прави това: пое разностите за обучението във вузовете на България на българите-студенти от Молдова (и Украйна), а също и българи (и гагаузи) аспиранти и специализанти от тук в научните учреждения на БАН, в Софийския, Великотърновския и в други университети; осигурява преподготовка на педагоги-

чески кадри — българи от тези държави; снабдява училищата, библиотеките, читалищата с учебна, научна, художествена и друга литература; провежда научни и социологични проучвания и т. н.

От 1989 г. в тази насока България направи толкова, колкото не беше направено от Освобождението на България до този период. Това стана възможно благодарение на настъпилите промени в обществено-политическия живот на страната и в национално-духовната психология на българите в нейните граници и извън тях. Принос в това имат Народното събрание, Президентството, правителството, други български институции, обществеността, но преди всичко българският народ, който в тези много сложни икономически обстоятелства прояви своите родолюбиви чувства към сънародниците си в чужбина, оказали се в още по-тежко икономическо, политическо и национално-културно положение. Тази от сърце предоставена помощ няма да пропадне и след известно време ще започне реално да служи на българската кауза изобщо и най-вече сред диаспората в Молдова и Украйна, в частност. Духовните връзки между българите в България и в чужбина имат изключително важно значение за тяхната общност и духовност. Българите от Молдова и Украйна вече се ориентират към прародината си като към свой основен център по просвета и подготовка на високообразовани и висококвалифицирани кадри в просветата, в икономическата, научната, културната и други области. За същото време българската общественост получи по различен начин толкова обширна информация за сънародниците си в тези държави, че за нея те вече не са „терра инкогнита“ или „забравени българи“, както ги нарекоха българските интелектуалци в масмедията.

В последно време обаче възникваха редица проблеми във взаимоотношенията между българите в метрополията и диаспората. Те произтичат от социално-икономически, национално-психологически и политико-идеологически причини, възникнали през 90-те години както в България, така и на територията на бившия Съветски съюз. Променя се отношението на една част от българското общество към възможността за едно масово преселване на диаспората в България, възникват усложнения с индивидуални преселвания, с трудоустройването на преселниците в прародината. Една част от българското общество възприема политизирано вече българите от Молдова и Украйна, възприема ги като хора с прокомунистически, просъветски и проруски възгледи и смята, че тяхното индивидуално или масово връщане засилва позициите на „червените“ в България. Отбелязва се отслабване на културните връзки: по-рядко става обмен с колективи на художествената самодейност, сложности (финансови, транспортни) възникват с изпращането на българска литература за диаспората, фактически се прекъсна изпращането на български вестници и списания, не се реши въпросът за излъчване на предавания на българското радио и телевизия за българите в Молдова и Украйна.

Натрупват се проблеми, свързани със студентите от тези държави, следващи в България. Те произтичат преди всичко от това, че не всички приети за студенти отговарят на изискванията и след кратко време пре-

късват или изобщо изоставят обучението. За съжаление не се установяват или много тежко се установяват връзките между абсолвентите от България и диаспората. Често пъти студенти стават млади хора, които нямат никакви родолюбиви чувства. Освен това върху българската младеж от Молдова и Украйна, по вина на просветните институции от тези държави, не се упражнява никакъв контрол както с оглед на нейното поведение, така и на нейното обучение. Българската общественост много негативно се отнася към тази младеж поради това, че тя общува помежду си на руски език, че не иска да говори на български. От своя страна, студентите-българи от Молдова и Украйна реагират отрицателно на това, че ги наричат „руснаци“. Това се отрази негативно върху укрепването на националното им самосъзнание и интеграцията им в българския духовен живот, а също засяга и влиянието на България върху национално-културното развитие на българите от Молдова и Украйна. В България трябва да имат предвид, че българското население в Молдова (и Украйна) не е единно в политическо, социално и идеологическо (мирогледно) отношение. То е диференцирано също и в културно, национално-духовно и религиозно (действат различни религиозни секти) отношение. Сред него има доста талантиливи личности, добросъвестни и трудолюбиви хора, има и бай Ганювци, мафиози и престъпни елементи (тъй както и в България). И отношението в прародината към едните и към другите трябва да бъде различно, да се помага на първите и да се използва наказателното право към вторите. По отношение на студентите от Молдова, следващи в България, на министерствата на образованието, науката и технологиите, на вътрешните работи, на външните работи и на Агенция за българите в чужбина беше предложено например само българската страна да отговаря за приемните изпити по специалните предмети и да не се правят никакви снизхождания, да се повишават изискванията към владеенето на българския литературен език, знанието на родната литература, да се държи от кандидат-студентите от диаспората изпит или да има събеседване по българска история; да бъдат изключвани от съответните учебни заведения, лишавани от място в общежитието и от съответните институции да бъдат в най-кратък срок изпращани от България тези студенти, които без уважителна причина не вземат изпитите или прекъсват обучението; българската страна да прави всичко, за да приобщава студентите от Молдова и Украйна към българската действителност и култура, да развива националното им самосъзнание.

Културните и информационните структури на България би трябвало да бъдат задействани с всички сили, за да усилят национално-духовното влияние на метрополията върху българското население в Молдова и Украйна. На провежданите в България различни фолклорни фестивали да се канят участници от молдовската и украинската българска диаспора. Не може да се смята за нормално отсъствието на каквото и да било въздействие върху българите в Пруто-Днестровското междуречие, върху одеските и приазовските (таврийските) сънародници от страна на българските средства за масова информация. От политическа, културна и етничес-

ка гледна точка би било непростимо България да загуби своето духовно и човешко присъствие, като допусне изчезването или претопяването на днешното българско население тук.

Разгледаното в статията етнополитическо и национално-културно положение на българите в Молдова, поставените проблеми относно духовното им развитие с оглед на тяхното етнокултурно запазване в този регион на Северното Причерноморие имат за цел да обърнат вниманието на българската общественост в метрополията, в Молдова (и Украйна) върху трагичното минало и замъгленото бъдеще на една голяма част на българската нация, живееща вече столетия извън пределите на историческата си родина, без да загуби досега, въпреки тежките условия, своето национално самосъзнание.

Бележки

¹ Скалковский, А. А. Болгарские колонии в Бессарабии и Новороссийском крае. Одесса, 1848; Титоров, Й. Българите в Бесарабия. С., 1903; Дякович, Вл. Българската Бесарабия. С., 1918.

² Грек, И., Н. Червенков. Българите от Украйна и Молдова. Минало и настояще. С., 1993.

³ Вж. посочените съчинения на А. Скалковски, Й. Титоров, Вл. Дякович, а също: Запетов, Г. Българските колонии в Русия. — В: Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец. Кн. 37—38. Средец, 1891; Кн. 39. Средец, 1892; Кн. 48. Средец, 1895; Державин, Н. С. Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). Материалы по славянской этнографии. С., 1914; Мещеряков, И. И. Болгарские и гагаузские поселения Бессарабии в 20-х гг. XIX столетия. — УЗКУ, 1950, Т. 2. Гуманитарные науки. Кишинев, 1950, 73—87; Същият. Переселение болгар в Южную Бесарабию. 1828 — 1834 гг. Кишинев, 1965.

⁴ Грек, И., Н. Червенков. Пос. съч.

⁵ Кабузан, В. М. Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья (конец XVIII — первая половина XIX в.). Кишинев, 1974; Грек, И., Н. Червенков. Пос. съч., с. 211.

⁶ Хаджиниколова, Е. Переселение болгарского населения из Молдавского княжества в Россию в 1860 — 1861 гг. — В Н Р, 1986, № 3, 43—55; Тодоров, П. България и съдбата на българите от Украйна и Молдова (1941 — 1945 г.). — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том четвърти. В. Търново, 1995, 309—324; Българите от Украйна и Молдова (1941—1945 г.). Документи и материали. — В: Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Т. 31, кн. 3. Исторически факултет. В. Търново, 1994.

⁷ Грек, И., Н. Русев, Н. Червенков. Бесарабските българи: история, проблеми, перспективи. — Епохи (В. Търново), 1994, № 2, 12—14.

⁸ Броят на българите в селата и градовете е даден закръглено. Точните данни от преброяването на населението от 1989 г. вж. у Новаков, С. З. Български селища в Молдова. — В: Родно слово, 1991, бр. 98.

⁹ Червешков, П. Националните искания на българите от Украйна и Молдова (в края на 50-те — 60-те години) — В: Болградската гимназия. Сборник по случай 135 години от основаването ѝ. С., 1993, 140—150; Грек, И. Из архива на доц. Иван Иванович Мещерюк. — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том четвърти. В. Търново, 1995, 433—446.

¹⁰ Вж. освен цитираното съчинение на Червешков още и: Дикович, Б. Из историята на учебното дело. 50 год. на една забравена българска гимназия (в Болград). С., 1908; Дикович, Вл. Българите в Бесарабия. С., 1930; Челак, Ф. Българското начално образование в Южна Бесарабия през 1856 — 1878 г. — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том четвърти. В. Търново, 1995, 203 — 213; Дихан, М. Д. Българите-политемигранти и образованието в Украйна. — Читалище, 1972, № 10, 11—14; Калояннов, В. Бележки за културно-просветно дело на българите в Запорожка област (Украйна). — В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Том първи. В. Търново, 1992, 180—187.

¹¹ Дружеството на бесарабските българи „Св. св. Кирил и Методий“. Устав и Програма. Болград, 1994; Програма и Устав Асоциации българ СССР. Болград, б. г.

¹² Конституция Републики Молдова. Принята 29 юлия 1994. Кишинэу, 1994. Преамбула, ст. 4, 10, 13, 16, 35 и др.

¹³ Закон о функционирувании языков на территории Молдавской ССР. — В: Советская Молдавия, 3 септември 1989 г.

¹⁴ Monitorul oficial al RM, 1995, No 62—63.

¹⁵ Архив на автора. Указът и Постановлението в официални издания не са публикувани.

¹⁶ Българите от Украйна и Молдова (1941 — 1945 г.). Документи и материали. — В: Трудове на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“. Т. 31. Кн. 3. Исторически факултет. В. Търново, 1994, 41—50, 53—62, 79 и др.